

Istraživanja stigme i diskriminacije zbog psihičke bolesti

Irena Velimirović, Slađana Štrkalj Ivezić, Biljana Dejanović Mišćević

Uvod

Brojna istraživanja potvrđuju prisutnost stigme i diskriminacije u svim aspektima života oboljelih od psihičke bolesti. Poznato je da stigma i diskriminacija povezani sa psihičkom bolesti negativno utječe na ishod liječenja uključujući kvalitetu života. Zbog stigme i diskriminacije oboljeli od psihičke bolesti često odustaju od liječenja i ostvarivanja svojih životnih ciljeva jer ne vjeruju da ih u društvo koje ih negativno obilježava i diskriminira mogu postići. Ovo nas je motiviralo da u Hrvatskoj provedemo istraživanje o iskustvu sa stigmom i diskriminacijom i izbjegavajućem ponašanju povezanom s očekivanjem stigme i diskriminacije.

Kako bismo proveli ovo istraživanje trebali smo upitnik o iskustvima sa stigmom i diskriminacijom stoga smo kontaktirali prof. Grahama Thornicrofta, poznatog engleskog socijalnog psihijatra i istraživača na području stigme psihičke bolesti tražeći dopuštenje za primjenu skale diskriminacije i stigmatizacije (DISC 12) koja je korištena u brojnim istraživanjima s kojima bi se u daljnjem tijeku ovog istraživanja željeli usporediti. Nakon dobivanja dozvole za korištenje skale skalu smo preveli na hrvatski jezik. Skala je dostupna na Internet stranici udruge Svitanje kako bi mogla biti dostupna i drugim istraživačima koji žele provesti slična istraživanja. Željeli smo prikupiti podatke povezane sa stigmom i diskriminacijom od osoba koji su liječeni zbog psihičke bolesti, stoga smo putem naše web stranice zamolili oboljele od psihičke bolesti za anonimno sudjelovanje u ovom istraživanju. Nažalost vjerojatno zbog stigme psihičke bolesti nismo dobili niti jedan upitnik ispunjen putem interneta, stoga smo zatražili suradnju nama dostupnih osoba oboljelih od psihičke bolesti članova udruge Svitanje i pacijenata liječenih u vanbolničkim programima liječenja Klinike za psihijatriju Vrapče (dnevna bolnica, centar za rehabilitaciju, zavod za liječenje ovisnosti).

Ispitanici

U ispitivanju je sudjelovalo 77 ispitanika liječenih od psihičkog poremećaja koji su popunili upitnik. Uključeni su ispitanici s različitim dijagnozama: psihičkog poremećaja: 31.1% se

liječi od depresivnog poremećaja, 26% ispitanika se liječi zbog reakcije na teški stres i poremećaja prilagodbe te PTSP, 19.5% je bilo liječenih zbog poremećaja s psihozom (shizofrenija shizoafektivni i bipolarni poremećaj), 11.7 % ispitanika liječeno je zbog ovisnosti od opijatima 9,3 % ispitanika je imalo anksiozni poremećaj uključujući opsesivno-kompulzivni poremećaj (1.3%).

Dob, spol i obrazovanje

Od ukupnog broja ispitanika 40% je muškog spola, a 60% ženskog. Prosječna dob iznosi 43.60 godina. Najveći dio ispitanika je u braku (50.6%), dok ostatak navodi da su samci (32.5%), razvedeni (14.3%) i u vezi (2.6%). Po stupnju obrazovanja, najviše ispitanika ima srednju stručnu spremu (59.7%) kao najveći stupanj obrazovanja, zatim su NK i visoka stručna sprema s (11.7%). Osnovnu školu kao najveći stupanj obrazovanja ima (7.8%) , višu stručnu spremu (5.2%) sudionika, dok su KV (3.9%) ispitanika.

Mjerni instrument

Skala diskriminacije i stigmatizacije (DISC-12) validirani je instrument za mjerenje stupnja izloženosti diskriminaciji i stigmatizaciji. Upitnik je preveden na hrvatski jezik. Sastoji se od četiri dijela. Prvi dio obrađuje pitanja u kojima ispitanik odgovara na pitanja o tome procjenjuje li da su se drugi prema njemu/njoj ponašali nepravedno zbog poteškoća vezanih za psihičku bolest. U sljedećem dijelu pacijenti su odgovaraju na pitanja jesu li ikada odustali od nekih postupaka zbog straha kako će drugi reagirati na njihove poteškoće vezane uz psihičku bolest. U trećem dijelu se pitanja odnose na procjenu o tome jesu li u nekim situacijama uspjeli prebroditi stigmatu i diskriminaciju vezanu za psihičku bolest. U posljednjem dijelu pacijenti odgovaraju na pitanja o tome jesu li se drugi prema njima ponašali pozitivnije zbog poteškoća vezanih za psihičku bolest. Odgovori koji su bili ponuđeni su: Uopće ne, Većinom ne, Ponekad, Uvijek i Nije primjenjivo (ukoliko npr. ispitanik nema djece, a pitanja se odnose na djecu)-Skala je u prilogu.

Obrada rezultata

Prvi set pitanja se odnosi na procjenu ispitanika jesu li se drugi prema njima ponašali **NEPRAVEDNO** zbog poteškoća vezanih za psihičku bolest. Rezultati su prikazani u postotcima odgovora na navedena pitanja.

	Uopće ne	Većinom ne	Ponekad	Uvijek
1. Jesu li se prema Vama odnosili nepravedno u sklapanju i održavanju prijateljstava?	32%	24%	32%	5%
2. Jesu li se prema Vama odnosili nepravedno ljudi u Vašem susjedstvu?	30%	22%	39%	/
3. Jesu li se prema Vama odnosili nepravedno na spojevima te u intimnim (emocionalnim) vezama?	40%	16%	28%	7%
4. Jesu li se prema Vama odnosili nepravedno u smještaju izvan obitelji (domovi socijalne skrbi, udomiteljstvo, stambene zajednice, zajednički stanovi)?	38%	9%	9%	1%
5. Jesu li se prema Vama odnosili nepravedno tijekom Vašeg školovanja (osnovna i srednja škola, fakultet, stručno osposobljavanje i osposobljavanje za posao)?	35%	10%	19%	4%
6. Jesu li se prema Vama odnosili nepravedno tijekom braka ili u procesu razvoda (uključuje vanbračnu zajednicu)?	35%	10%	20%	4%
7. Jesu li se prema Vama odnosili nepravedno drugi članovi Vaše uže i šire obitelji?	21%	18%	47%	9%
8. Jesu li se prema Vam odnosili nepravedno kod traženja zaposlenja?	34%	16%	25%	4%
9. Jesu li se prema Vam odnosili nepravedno kod zadržavanja zaposlenja?	21%	12%	36%	13%
10. Jesu li se prema Vama odnosili nepravedno dok ste koristili javni prijevoz (od strane drugih putnika, kod kupovanja karte, od strane vozača, itd.)?	47%	14%	22%	3%

11. Jesu li se prema Vama odnosili nepravedno u procesu dobivanja socijalnih potpora ili invalidskih mirovina?	29%	16%	16%	8%
12. Jesu li se prema Vama odnosili nepravedno unutar Vaše vjerske zajednice (za vrijeme vjerskih obreda, od strane svećenika i drugih članova te vjerske zajednice)?	53%	13%	10%	1%
13. Jesu li se prema Vama odnosili nepravedno u nekim društvenim aktivnostima u kojima sudjelujete (poput Vaših hobija, druženja, odlascima na izlete, itd.)?	54%	21%	13%	1%
14. Je li se prema Vama ikada nepravedno odnosila policija (da su se prema Vama ophodili s manje poštovanja) zbog poteškoća vezanih uz psihičku bolest?	42%	12%	10%	10%
15. Jesu li se prema Vama odnosili nepravedno liječnici i zdravstveno osoblje (doktori opće prakse, stomatolozi, itd.)?	44%	25%	19%	6%
16. Je li se prema Vama odnosilo nepravedno osoblje u psihijatrijskim ustanovama (nije Vam odgovaralo ponašanje osoblja, osjećali ste nedovoljno poštovanja od strane osoblja, osjećali ste se poniženo od strane osoblja)?	55%	23%	10%	1%
17. Jesu li se prema Vama odnosili nepravedno u poštivanju Vašeg prava na privatnost od strane zdravstvenog osoblja zaduženog za Vaše mentalno zdravlje (npr. za vrijeme privatnih poziva, čitanje privatnih pisama, postupanje s podacima iz medicinske dokumentacije, itd.)	61%	21%	4%	3%
18. Jesu li se prema Vama ponašali nepravedno na način da ste se osjetili ugroženo (npr. verbalni i fizički napadi, zlostavljanja, itd.)?	36%	17%	40%	4%

19. Jesu li se prema Vama ponašali nepravedno kod donošenja odluka o zasnivanju obitelji (članovi Vaše obitelji, supružnici, prijatelji, stručnjaci)?	43%	8%	23%	4%
20. Jesu li se prema Vama ponašali nepravedno u odgoju djece i obavljanju Vaše uloge kao roditelja? (npr. ponašanje roditelja druge djece, učitelja i profesora u školi koju pohađa Vaše dijete, članova Vaše obitelji).	38%	9%	20%	3%
21. Jesu li Vas ikada izbjegavali ili udaljavali se od Vas ljudi koji znaju da bolujete od psihičke bolesti?	44%	16%	25%	4%
22. Jesu li se prema Vama ponašali nepravedno u bilo kojem drugom području Vašeg života zbog psihičke bolesti?	38%	27%	23%	5%

*ostatak postotka u navedenim područjima odlazi na opciju NIJE PRIMJENJIVO

Ispitanici navode kako su osjećali da se drugi prema njima ponašaju nepravedno (ponekad i uvijek) u gotovo svim važnim područjima života najviše u sljedećim područjima: kod sklapanja prijateljstava, u susjedstvu, u intimnim vezama, od strane šire i uže obitelji, kod traženja i zadržavanja prijateljstava, kod traženja ili zadržavanja posla. Osim toga 40 % sudionika navodi kako su se često osjećali ugroženo (npr. verbalni i fizički napadi, zlostavljanja) dok 25% njih navodi kako su se drugi, koji znaju da boluju od psihičke bolesti od njih udaljavali ili ih izbjegavali. U nešto manjem postotku ispitanici navode iskustva sa stigmom i diskriminacijom unutar zdravstvenih službi (25 % ispitanika), osoblja zaposlenom u psihijatrijskoj službi (11 % ispitanika), pripadnika policije (20 % ispitanika). Ovi podatci ukazuju na potrebu edukacije iz ovog područja samih pacijenata, članova njihovih obitelji, zdravstvenih radnika, djelatnika policije kao i cijelog društva.

Rezultati potvrđuju da je stigma sve prisutna u svim aspektima života oboljelih od psihičke bolesti. Radi se o zabrinjavajućim podacima jer su navedena područja života od velike važnosti za održavanje mentalnog zdravlja i kvalitete život u zajednici.

Kada bi promatrali po dijagnostičkim kategorijama ispitanici koji se liječe od dijagnoze reakcije na teški stres i poremećaja prilagodbe te PTSP-a najviše problema s diskriminacijom i

stigmatizacijom navode u susjedstvu, dok sudionici koji se liječe od depresivnog poremećaja najviše problema navode kod uže i šire obitelji, kod zaposlenja te navode kako su se često osjećali ugroženo.

Drugi set pitanja odnosi se na događaje kada su sudionici **ODUSTALI** od nekih postupaka koji su im bili važni zbog straha kako će drugi reagirati na njihove poteškoće vezane uz psihičku bolest.

	Uopće ne	Većinom ne	Ponekad	Uvijek
Jeste li ikada odustali od traženja posla?	43%	8%	26%	9%
Jeste li ikada odustali od nekog oblika obrazovanja ili osposobljavanja?	34%	16%	29%	7%
Jeste li ikada odustali od stupanja u bliske odnose s drugima?	29%	26%	38%	8%
Jeste li ikada skrivali da bolujete od psihičke bolesti od drugih?	21%	20%	46%	13%

*ostatak postotka u navedenim područjima odlazi na opciju NIJE PRIMJENJIVO

Sudionici na svim područjima navode značajne postotke odustajanja od pojedinih aktivnosti zbog strahova od reakcije drugih zbog toga što su liječeni od psihičke bolesti. Najveći postotak otpada na odustajanja od stupanja u bliske odnose s drugima i činjenicu da skrivaju da boluju od psihičke bolesti, točnije gotovo 60% sudionika je nekada skrivalo ili skriva činjenicu da boluju od psihičke bolesti. Ovi podatci nam ukazuju da je stigma i samostigma (prihvatanje stigme psihičke bolesti kao da je ona istinita) prisutna u visokom postotku i da je povezana s posljedicama na važne aspekte života pojedinca kao što su stupanje u veze, školovanje i zapošljavanje.

Kada bi pojedine dijagnostičke kategorije promatrali zasebno ispitanici koji se liječe od dijagnoze reakcije na teški stres i poremećaja prilagodbe i ispitanici koji se liječe od

depresivnog poremećaja najviše ističu skrivanje da boluju od psihičke bolesti i odustajanje od stupanja u bliske odnose s drugima.

Treći set pitanja odnosi se na primjere i situacije u životu kad su uspješni prebroditi stigmom i diskriminaciju zbog poteškoća vezanih za psihičku bolest.

	Uopće ne	Većinom ne	Ponekad	Uvijek
Jeste li ikada stupili u prijateljstvo s osobama koji nisu korisnici psihijatrijskih službi?	5%	10%	31%	47%
Jeste li ikada uspješno koristili svoje socijalne vještine kako bi se lakše nosili sa stigmom i diskriminacijom?	13%	18%	34%	27%

*ostatak postotka u navedenim područjima odlazi na opciju NIJE PRIMJENJIVO

Ispitanici navode kako su u 78% slučajeva (ponekad i uvijek) stupili u prijateljstvo s osobama koji nisu korisnici psihijatrijskih službi. Navedeni podatak je ohrabrujući, važan za cjelokupni proces rehabilitacije te širenje socijalne mreže i mreže podrške. Također navode kako su u 61% slučajeva (ponekad i uvijek) koristili svoje socijalne vještine kako bi se lakše nosili sa stigmom i diskriminacijom. Pretpostavljamo da je kapacitet za suočavanje sa stigmom i diskriminacijom kod ispitanika koji su sudjelovali u istraživanju visok budući da se radi o skupini ispitanika koji su tijekom svog vanbolničkog liječenja bili uključeni u programe borbe protiv stigme psihičke bolesti kao i trening socijalnih vještina, osobito trening asertivnosti, što potvrđuje potrebu za ovim programima koji bi se trebali biti dio standarda liječenja svih oboljelih od psihičkih poremećaja.

Četvrti set pitanja odnosi se na primjere i situacije u životu kada su se drugi prema sudionicima istraživanja ponašali **POZITIVNIJE** zbog poteškoća vezanih za psihičku bolest.

	Uopće ne	Većinom ne	Ponekad	Uvijek
--	-----------------	-------------------	----------------	---------------

Jesu li se ikada prema Vama ponašali pozitivnije članovi Vaše obitelji (uključujući i supružnike, djecu, širu obitelj)?	12%	10%	46%	/
Jesu li se ikada prema Vama ponašali pozitivnije kod dobivanja socijalne potpore ili invalidske mirovine?	23%	17%	16%	/
Jesu li se ikada prema Vama ponašali pozitivnije u uvjetima smještaja izvan obitelji?	18%	4%	16%	3%
Jesu li se ikada prema Vama ponašali pozitivnije unutar Vaše vjerske zajednice (za vrijeme vjerskih obreda, od strane svećenika i drugih članova te vjerske zajednice)?	27%	10%	8%	12%
Jesu li se ikada prema Vama ponašali pozitivnije kod traženja posla/zapošljavanja, zadržavanja zaposlenja, prilagodbe na posao ili na radnom mjestu?	25%	18%	17%	3%
Jesu li se ikada prema Vama ponašali pozitivnije u nekim drugim područjima života? (npr. bilo kakav oblik podrške nedostupan drugim ljudima)	25%	16%	25%	6%

*ostatak postotka u navedenim područjima odlazi na opciju NIJE PRIMJENJIVO

Podatci upućuju da također neki oboljeli imaju i pozitivna iskustva s drugim ljudima koji upućuju da premda je stigma prema psihičkoj bolesti kao oblik predrasude raširena prema oboljelima od psihičkih bolesti, ima također pozitivnih primjera u kojima nema stigmatizirajućih stavova i diskriminacije.

Primjeri diskriminacije

Osim zaokruživanja odgovora u anketi sudionici su mogli napisati vlastite primjere diskriminacije. Većina njih navodi nerazumijevanje od strane obitelji i bližnjih, nerazumijevanje od nadređenih, strah od gubitka zaposlenja/povratka na posao,

nerazumijevanja od strane kolega, izolacija od prijatelja i susjeda te napuštanje od strane partnera/ice kada bi saznali za njihovu psihičku bolest. U nastavku navodimo neke od primjera:

Moja prijateljica kad je saznala da sam bolesna nije se htjela družiti sa mnom i nije odgovarala na moje pozive

Moj prijatelj me se sramio pa me nije htio upoznati sa svojim drugim prijateljima

Prijatelji su mi se smijali i rugali

Dečko me ostavio, tj. prekinuo sa mnom nakon što sam mu rekla za psihičku bolest. To sam doživjela više puta u intimnim vezama i zbog toga teško ulazim u ljubavne i emocionalne veze i odnose.

Ponekad me roditelji ne razumiju, nemaju razumijevanja za moju psihičku bolest.

Diskriminaciju sam osjetila na radnom mjestu, u smislu da su mi rekli da sam usporena i da nisam za taj posao.

Diskriminacija u obitelji, za njih ako odlazim u Vrapče znači da nisam normalna.

Tata mi je prijetio da će me odvesti u bolnicu kad smo se svađali.

Doktorica opće prakse kad mi je davala uputnicu za razne preglede, uvijek je na uputnicu napisala i moju psihijatrijsku dijagnozu, iako nije trebala.

Moja sestra me se srami

Ostala sam bez prijatelja.

Susjedi me više ne pozdravljaju.

Neki prijatelji su se udaljili od mene i izbjegavaju me

Dobila sam otkaz!

Moja obitelj ne razumije da moja bolest postoji.

Moja doktorica opće prakse je neinformirana o tome koliko dugo se bolest liječi.

Obitelj me ne želi u cijelosti saslušati.

Na poslu skrivam da sam bolesna da ne iskoriste to protiv mene

Susjedi me nikad više ne zovu na kavu

Obitelj mi ne vjeruje da imam posljedice od pljačke.

Dobio sam otkaz nakon što sam pokušao suicid.

Bojim se da ću u budućnosti imati probleme na poslu.

Ne znam kako ću se vratiti na posao.

Zbog bolesti sam odustala od školovanja.

Roditelji me patroniziraju.

Izolirala sam se od drugih zbog glasina koje su susjedi proširili o meni

Zaključak

Istraživanje na skupini od 77 ispitanika liječenih zbog različitih dijagnoza psihičkog poremećaja pokazuje sve prisutnost stigme i diskriminacije u gotovo svim značajnim područjima života i odustajanje od važnih životnih ciljeva zbog očekivanja stigme i diskriminacije. Podatci su slični podacima iz istraživanja drugih europskih država koje su upravo zbog toga pokrenule nacionalne programe borbe protiv stigme. Istraživanje je potvrdilo potrebu programa borbe protiv stigme i diskriminacije u različitim segmentima društva kao što su članova obitelji, poslodavci, djelatnici u obrazovanju, zdravstvu i policiji, odnosno na nivou društva u cjelini uključujući i same oboljele od psihičke bolesti. Istraživanje je također pokazalo da primjena programa rehabilitacije koji obraćaju pozornost na prisutnost stigme i diskriminacije i uključuju različite psihosocijalne postupke koje doprinose osnaživanju osobe u borbi protiv stigme i diskriminacije su značajni za smanjenje negativnih posljedica stigme na ishod liječenja od psihičke bolesti i kvalitetu života. U skladu s preporukama Svjetske zdravstvene organizacije, Svjetske psihijatrijske udruge i nacionalnih psihijatrijskih društva potrebno je organizirati nacionalni programa borbe protiv stigme i diskriminacije zbog psihičke bolesti u kojem bi sudjelovali svi važni dionici koji mogu pridonijeti u borbi protiv stigme i diskriminacije među kojima Udruge oboljelih od psihičke bolesti imaju značajnu ulogu.